

מפגש מס' 1: פתיחה - חוזה לשיעורי כישורי חיים

שיעור הפתיחה הוא בבחינת הזמנה להיכרות עם תכנית כישורי חיים. במהלך המפגש יזהו התלמידים מצבים שונים בחייהם. ניתן לשוחח על חוויות ועל התנסויות שלהם עם עצמם, עם חבריהם, עם משפחתם ובבית-הספר, ולהכיר מה הם חושבים, מרגישים וכיצד הם מתנהגים במצבים אלה. עם אילו קשיים הם מתמודדים במצבים השונים וכיצד אפשר ללמוד להתמודד אתם.

מטרה נוספת של שיעור הפתיחה היא ליצור חוזה שישמור על אווירה בכיתה שתאפשר הקשבה, פתיחות, אמון וכבוד מצד התלמידים.

החוזה יכלול חוקים וכללים שייקבעו בין התלמידים לבין המורה.

משנה מסכת אבות פרק ה משנה ז שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל להשיב שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת וחלופיהן בגולם:

יש להבהיר את משמעות המושג "גולם", כדברי הרמב"ם בפירושו:

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות אני אפרש תחלה אלו השמות החוזרים הרבה בדברי החכמים, והם: בור, ועם ארץ, וגולם, וחכם, וחסיד. אמנם בור - הוא האיש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות מידות, רצוני לומר: לא חכמה ולא מוסר, ואף לא הגיע לו קנין הרעות, אלא כאילו הוא ערום מן הטובות והרעות, וזה יקרא בור, כדמות הארץ אשר לא נזרע בה דבר מן הדברים, והיא אשר תיקרא בור, כמו שהתבאר בזרעים. ועם ארץ - הוא איש שיש לו מעלות מידות אבל אין לו מעלות שכליות, רצוני לומר, שיש לו דרך ארץ ואין לו תורה, וזה יקרא עם ארץ, כלומר שהוא מתאים ליישוב הארץ וקיבוצי המדינות, לפי שיש לו מידות תיטב בהן חברתו עם זולתו, כמו שבארנו בפתיחת חיבורנו. וגולם, הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות מידות, אבל אינן על השלימות ואינן נמשכות לפי הראוי, אלא יש בהן בלבול וערבוב, ופוגם אותן חסרון. ולזה נקרא גולם, כדמות הכלי אשר יעשהו האומן, ותגיע לו הצורה המלאכותית, אבל יחסרו לו ההשלמה והשיכלול. כגון הסכין והסייף, כאשר יעשה הנפח, ותגיע להם צורתם, קודם שיכס בפטיש, וישחזים, וילטשם, ויפתח בהם מה שדרכו לפתח, וישלים שכלולם. והם לפני זה ייקראו גולמי כלי מתכות, כמו שיתבאר בכלים, והיא מלה עברית: "גלמי ראו עיניך" + תהלים קלט טז + רצונו לומר: חומרי, לפני הגעת צורת האדם בו. וכאשר לא הגיעה לזה צורה שלימה, קראוהו גולם, כדמות החומר הנמצא, והוא מוכן לקבל צורה אחרת, יהיה בה יותר שלם. וחכם, הוא האיש אשר הגיעו לו שני המינים מן המעלות על השלימות וכמו שראוי

ממקורותינו – לנושא תרבות הדיבור וההאזנה*

תרבות השיחה, הדיבור וההאזנה מרוכזים ומתמצים בתפיסה היהודית-דתית בפרקי אבות, פרק ה', משנה ז'.

הגולם בתפיסת המשנה הוא אדם שלמד ורכש לו מעלות שכליות ומעלות המידות, אלא שאלה אינן שלמות אצלו, כי הן משמשות אצלו בערבוביה, והוא אינו משתמש בהן בצורה מתוקנת. הוא נקרא "גולם", כאנלוגיה לעולם החי, לגולם שנגמרה צורתו, אבל הוא עדיין חסר שכלול ושיפור יסודי.

בעל "תפארת ישראל" ממיין את דברי המשנה לפי הסדר של "שבעה דברים", והוא מבחין הן במידות של נימוסים ודרך ארץ הנדרשים במהלכה של שיחה קולחת ורצופה, והן בהתנהגות הנדרשת במצבים של ויכוח או חילוקי דעות.

* על פי קהתי פ' (תשל"ח)

מצבי שיחה	התנהגות הרצויה על פי
1. לפני הדיבור	אינו מדבר בפני גדול ממנו בחכמה ובמניין.
2. באמצע הדיבור	אינו נכנס לתוך דברי חברו.
3. בסיום דברי חברו	אינו נבהל להשיב.
4. בתחילת דבריו	שואל כעניין ומשיב כהלכה.
5. בהארכת דבריו	אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון
6. בהתעורר הספק	על מה שלא שמע אומר לא שמעתי.
7. כשחולקים עליו בסיום דבריו	ומודה על האמת.

בפירוט להלן, ניתן לעמוד על תפיסה היהודית של מערכת היחסים הבין-אישיים, להבחין במגמה הדידקטית שבדברים, בדרישה ליושר אינטלקטואלי ולסדר חשיבה הגיוני, בהקפדה על דיוק הדברים ואימותם.

1. לפני הדיבור: "אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו" וגו'.

לא רק שאינו מדבר מפני הענווה וההתבטלות בפני הגדול ממנו בחכמה, אלא "שלעולם ידבר בלשון כבוד" עם כל אדם ובכל הנסיבות.

2. באמצע הדיבור: "ואינו נכנס לתוך דברי חברו".

האפיק ואורך הרוח, היכולת להאזין, נדרשים כאן לא רק כלפי ה"חכם", אלא כלפי כל אדם, וכך גם במאמר בן-סירא, בפנייתו הדידקטית: "בני, אל תשיב דבר בטרם תשמע ובתוך שיחה אל תדבר!"

3. בסיום דברי חברו: "ואינו נבהל להשיב".

עמדה זו באה לידי ביטוי במקורותינו במאמרים שונים, כגון: "הוי זהיר לשמוע יותר מלדבר" (יומא ז', ע"א), "הוי פיקח ושתוק", "סייג לחכמה שתיקה", "דברי חכמים בנחת נשמעים", "חכם יחריש עד בוא עתו" (בן-סירא ו', ו').

4. בתחילת דבריו הוא: "שואל כעניין ומשיב כהלכה".

אינו מדבר לשם התנצחות גרידא, אלא מביע את דעתו בהתייחסות לעניין שעליו מדובר. בהרחבת הדברים במקורותינו ניתן לעמוד על קריטריון ללומד הנבון: "פטישא חריפא בקטרו ידוע" (חכם המחוודד ניכר בקושינותיו), "שאלת החכם חצי חכמה – שאלת חכם חצי תשובה".

5. בהארכת דבריו: "אומר על ראשון ראשון".

הדברים באים להורות על מידת דרך ארץ, של ארגון דרכי שיחה וחשיבה לפי סדר הגיוני, כדוגמת המופת הראשונה המצויה בסיפור המקראי. למשל בשיחתם של אליעזר ורבקה.

6. בהתעורר ספק: "ועל מה שלא שמע, אומר לא שמעתי".

חייב אדם לדקדק במסירת הדברים ששמע מרבותיו, ולהבהיר לשומעים מה הדברים שהוא אומר מסברתו – "שאם יש לו סברה באיזה דבר, לא יאמר ששמע אותה מרבותיו כדי שתקבל, אלא הוא מודה ואומר לא קיבלתי אותה מרבותי, וזוהי סברתי אני".

וכך במקור אחר: "האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם". מאמרים אלה מכוונים בייחוד לגבי דברי הלכה ולמורים הלכה, אך גם היום ניתן לראותם כמאמרים דידיקטיים, הבאים להקנות לאדם, מלבד נימוסים ודרך ארץ, גם מידות של מוסר והגינות בשיחה.

7. כשחולקים עליו בסיום דבריו: "ומודה על האמת".

ניתן לראות דברים אלה לא רק בהקשר לוויכוח בין לומדי תורה, אלא לכל ויכוח – חייב אדם, כשנוצחים אותו בדברים, להודות על אמיתות הדברים – אינו מתעקש לעמוד על דעתו ואינו בוש לומר "טעיתי".

דוגמה לתוכני חוזה – הסכם :

- א. הקשבה זה לזה מבלי להתפרץ לדברי האחר.
- ב. דיבור לפי תור, על-ידי הצבעה וכד'.
- ג. בחירה אישית מתי להשתתף בסבב ואם בכלל.
- ד. קבלת דברי האחר כפי שהם ללא התייחסות מזלזלת וללא ביקורת.
- ה. מתן יחס של כבוד זה לזה ושמירת הפרטיות של כל ילד וילדה.

בעקבות תנאי החוזה, ניתן להביא את דברי חז"ל, ללמדם, ולתלות בפינת כישורי חיים :

מסכת אבות פרק ד משנה א'

בֵּן זֹמָא אוֹמֵר, אֵיזְהוּ חָכָם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שְׁנֵאמַר (תהלים קיט), מִכָּל מְלַמְדֵי הַשֶּׁבֶלְתִּי כִּי עֲדוּתֶיךָ שִׁיחָה לִּי. אֵיזְהוּ גִבּוֹר, הַכּוֹבֵשׁ אֶת יָצְרוֹ, שְׁנֵאמַר (משלי טז), טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמִשָּׁל בְּרוּחוֹ מִלֵּכָד עִיר. אֵיזְהוּ עֹשֵׂי עֲשִׂיר הַשָּׁמַיִם בְּחֶלְקוֹ, שְׁנֵאמַר (תהלים קכח), יִגִּיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אֲשֶׁרֶיךָ, בְּעוֹלָם הַזֶּה. וְטוֹב לָךְ, לְעוֹלָם הַבָּא. אֵיזְהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שְׁנֵאמַר (שמואל א ב), כִּי מְכַבְּדֵי אֶכְבֵּד וּבֹזֵי יִקְלוּ:

מסכת אבות פרק ב משנה י'

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, יְהִי כְבוֹד חֶבְרֵךְ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלֶךְ.

כדי שהתלמידים יבינו את הצורך בחוקים ניתן להמחיש זאת על-ידי התנסות במצבים שבהם היעדר חוקים איננו מאפשר פעילות תקינה של הקבוצה.

את חוקי החוזה שנקבעו בדיון הכיתתי ירשמו המורים על בריסטול, ויתלו אותו במקום בולט בכיתה.

במהלך השיעורים יבדקו התלמידים את מידת הצלחתם בשמירה על החוקים – על אילו חוקים התקשו לשמור, ומדוע וכיצד ניתן לשפר להבא את השמירה על החוקים.

מהלך

1. המורה תציג איורים שונים, ובהם אירועים מהחיים המייצגים את הנושאים השונים בתכנית.
2. בקבוצה יבחר כל אחד איור, ויחשוב על סיפור שמבטא האיור.
3. כל תלמיד יבחר שם לסיפור ויציג אותו בקבוצה.

4. המורה תאסוף ללוח את שמות הסיפורים שהוצעו, ותקיים דיון סביב השאלות הבאות:

מה הייתם רוצים ללמוד מסיפורים שאלה כותרותיהם?

כיצד הייתם רוצים ללמוד את הנושא?

5. כדי שנוכל לדבר בכיתה על נושאים אלה נבנה לנו כללים שיחייבו את כולם.

להלן הצעות לעיבוד החוזה.

הצעה ראשונה:

- השמעת השיר "מקהלה עליזה" מאת לאה נאור.

- שיחה על הקושי של הציפורים לנהל שיחה

הצעה שנייה

- הצגת אירוע או בימוי סיטואציה שבאמצעותה מומחש הצורך בחוקים.

- ניסיון לשחק "משחק" מבלי לשמור על הכללים – ממחיש את הצורך בחוקים.

- לפי אות מהמורה, יענו כולם יחד לשאלה כלשהי – ממחיש את הצורך בדיבור לפי

הסדר.

6. החוקים שייבחרו בכיתה יירשמו על בריסטול, שייתלה במקום בולט בכיתה.